VELUWE

PUTTEN

gemeentebeschrijving

Monumenten
Inventarisatie
Project

MONUMENTEN INVENTARISATIE PROJECT

Ten geleide

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is een landelijk opgezet project met het doel om in betrekkelijk korte tijd - 5 jaar - een inventarisatie te verkrijgen van bouwkunst en stedebouw uit de periode 1850-1940. De uitvoering van het project wordt verzorgd door de provincies. In Gelderland heeft de provincie de Stichting MIP-Gelderland opgericht, die belast is met de uitvoering van het project.

In Gelderland wordt het MIP uitgevoerd conform de Gelderse streekplanindeling: Midden-Gelderland, Oost-Gelderland, Veluwe en Rivierenland. Binnen deze inventarisatiegebieden wordt per gemeente geïnventariseerd.

Het eindprodukt, waarover de gemeenten de beschikking krijgen, bestaat uit 3 rapporten, te weten een regiobeschrijving, een gemeentebeschrijving en een inventarisatierapport.

In de regiobeschrijving wordt op hoofdlijnen een schets gegeven van ontwikkelingen die bepalend zijn geweest voor de ruimtelijke kwaliteit, i.c. bouwkundige en stedebouwkundige karakteristieken, uit de periode 1850-1940 in het inventarisatiegebied. Het betreft veelal ontwikkelingen en karakteristieken die behalve van lokaal belang ook een boven-lokaal belang vertegenwoordigen.

In de gemeentebeschrijving, die kan worden beschouwd als een verfijning die betrekking heeft op een deel van het grondgebied van de regiobeschrijving, worden op beknopte wijze de voornaamste historisch-geografische, sociaal-economische, bouwkundige en stedebouwkundige ontwikkelingen uit de periode 1850-1940 weergegeven.
In dit verband dient hoofdstuk 4.5. *Karakterisering geïnventariseerde bebouwing* afzonderlijk te worden genoemd. Het betreft een hoofdstuk dat als "schakel" fungeert tussen het beschrijvende en het inventarisatiegedeelte, te weten het inventarisatierapport.

Het inventarisatierapport voorziet in een beknopte weergave per gemeente van de gebouwde omgeving uit de periode 1850-1940 in de vorm van objecten en complexen op basis van de uitgewerkte MIP-formulieren.

Hoewel de 3 rapporten afzonderlijk kunnen worden gelezen, verdient het aanbeveling het inventarisatiegedeelte niet los te zien van het beschrijvende gedeelte en omgekeerd.

..2/

Met betrekking tot het gebruik van de MIP-eindprodukten dient het volgende te worden opgemerkt.

Bij schrijven d.d. 21 september 1989 - nr. WZ89.59395 - WZ/CE404 is de provincie Gelderland accoord gegaan met de samenwerkingsovereenkomst, zoals opgesteld van rijkswege bij schrijven d.d. 11 augustus 1989, nr. U-172.612, inzake de uitvoering van het Monumenten Inventarisatie Project in Gelderland.

In artikel 8 van bedoelde overeenkomst is het gebruik van de eindprodukten geregeld. Dit artikel luidt als volgt:

"Artikel 8. Gebruik eindprodukten

1. De Provincie is evenals de Rijksdienst ook nadat de eindprodukten als bedoeld in artikel 1, leden a t/m e (*) zijn opgeleverd gerechtigd deze eindprodukten, geheel of gedeeltelijk voor eigen gebruik aan te wenden, te vermenigvuldigen of te publiceren, dan wel, al dan niet tegen financiële vergoeding, voor gebruik aan derden beschikbaar te stellen.
2. De Provincie maakt met derden die zij bij de uitvoering van het Project betrekt zodanige afspraken, dat hen niet de bevoegdheid toekomt, bv. door een beroep op hun toebehorende auteursrechten, in het in het eerste lid omschreven gebruik, geheel of gedeeltelijk te beletten of te belemmeren.
3. De Rijksdienst en de Provincie bevorderen de totstandkoming van openbare publicaties over jongere bouwkunst en stedebouw uit de periode midden 19e eeuw - Tweede Wereldoorlog."

Wij verzoeken u bij het gebruik van de eindprodukten de geraadpleegde bron(nen) te vermelden.

GEMEENTEBESCHRIJVING

GEMEENTE PUTTEN

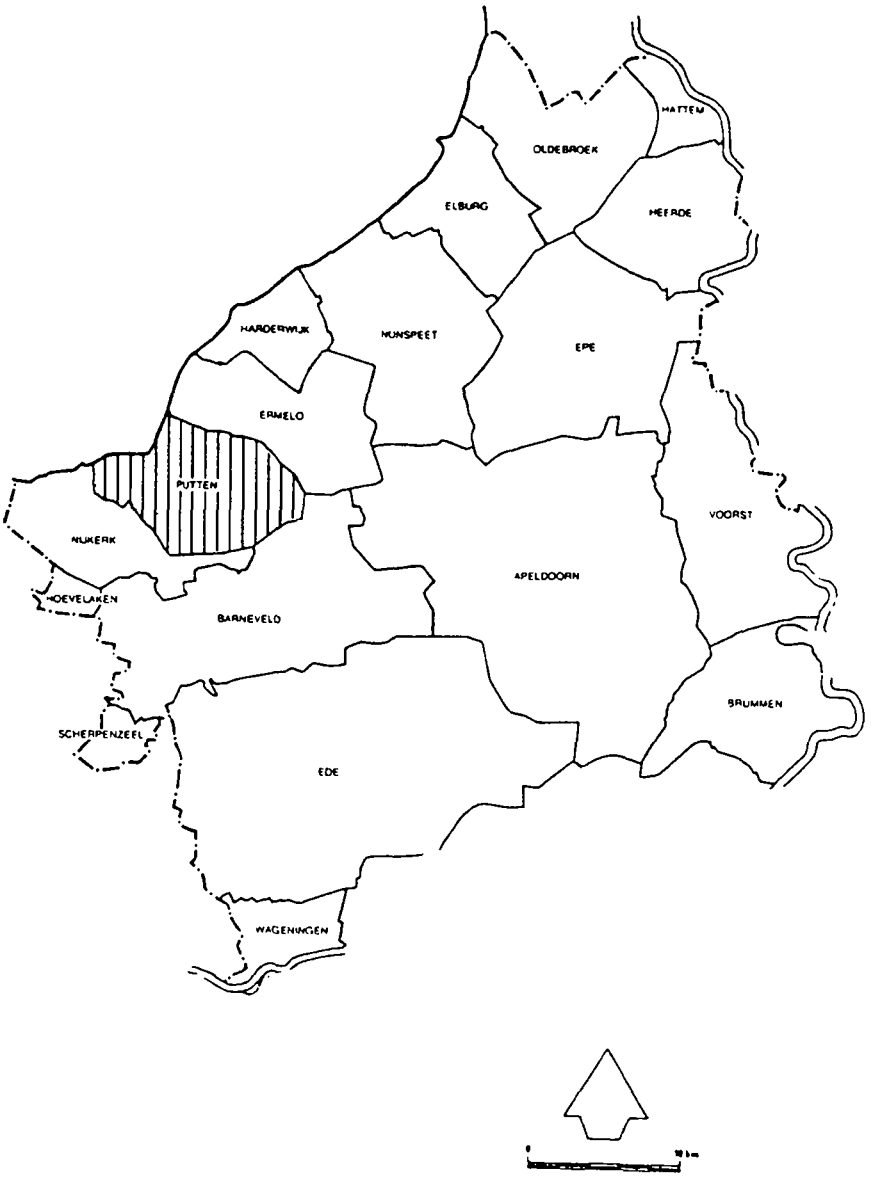

INHOUDSOPGAVE

		blad
1.	INLEIDING	3
2.	BODEMGESTELDHEID EN GRONDGEBRUIK	5
3.	INFRASTRUCTUUR	7
4.	NEDERZETTINGSSTRUCTUUR	9
4.1.	Algemeen	9
4.2.	Functionele ontwikkelingen - periode 1800-1850 - periode 1850-1900 - periode 1900-1940	9
4.3.	Stedebouwkundige structuur: - Putten - Verspreide bebouwing	11
4.4.	Ontwikkelingen na 1940	13
4.5.	Karakterisering geïnventariseerde bebouwing	13
4.6.	Typologie uitbreidingen gemeente Putten 1850-1940	16
4.7.	Bijzondere gebieden	17
GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN/BIBLIOTHEKEN, KAARTMATERIAAL EN LITERATUUR		19

1. INLEIDING

De gemeente Putten bevindt zich in het inventarisatiegebied Veluwe en heeft een oppervlakte van 8.745 hectare. De gemeente Putten bestaat uit de hoofdkern Putten, alsmede verspreide bebouwing (zie afbeelding 1).
De noordwestflank van de gemeente Putten wordt gevormd door het Nuldernauw (overgaand in het Wolderwijd). Tot 1932 lag hier de Zuiderzee.
De gemeente Putten grenst aan de gemeenten Nijkerk, Barneveld, Ermelo en de in de provincie Flevoland gelegen gemeente Zeewolde.

De gemeente Putten is in de periode 1850-1940 een overwegend agrarische gemeente gebleven. Daarnaast was de houtproduktie van belang. Aan het eind van de 19e eeuw profiteerde Putten van het opkomend toerisme. Verpleeghuizen en sanatoria vestigden zich in de omgeving.
Op 1 januari 1990 telde de gemeente Putten 20.940 inwoners.

Afbeelding 1
Gemeente Putten in 1867

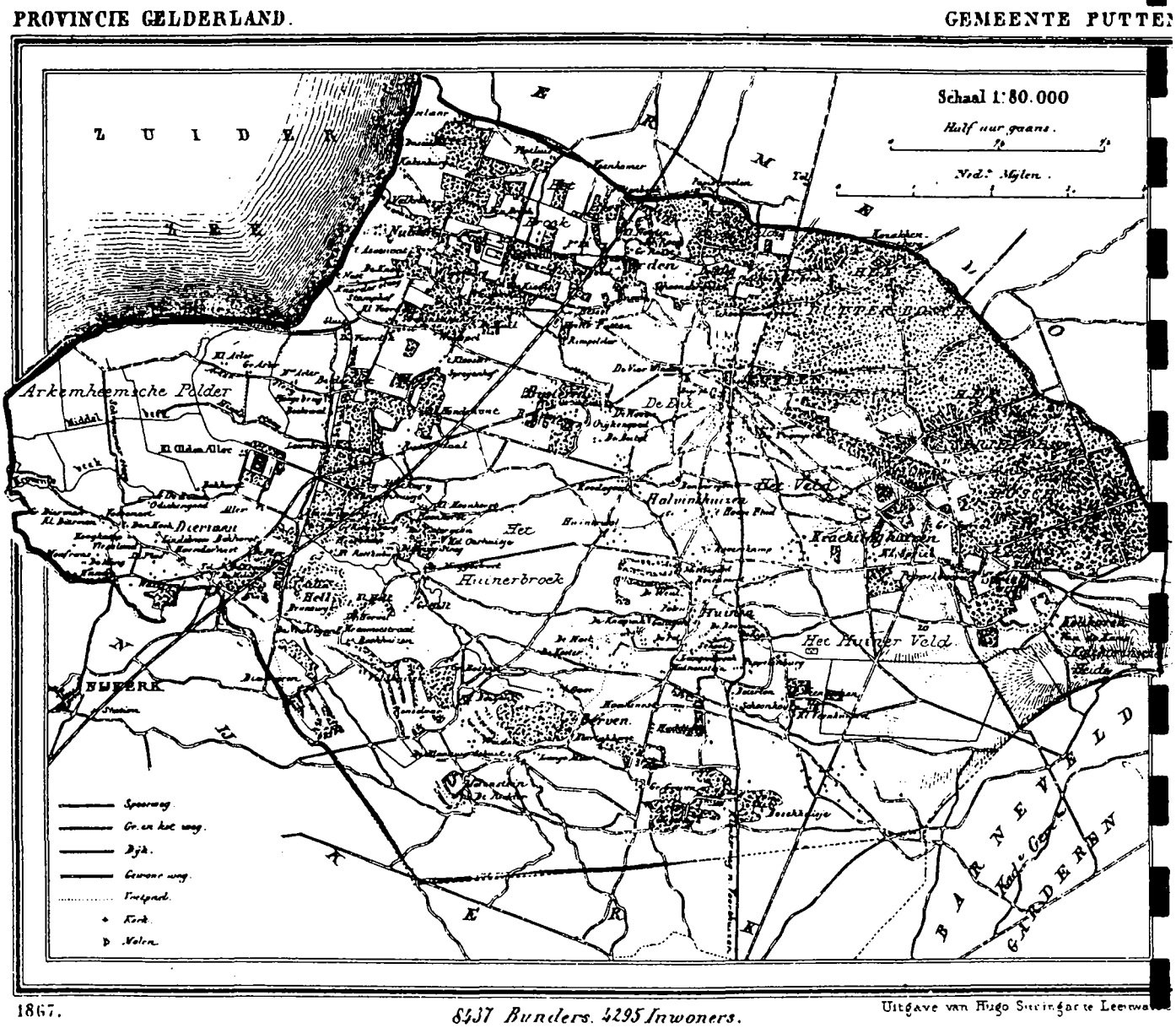

2. BODEMGESTELDHEID EN GRONDGEBRUIK

Gedurende de Saale-ijstijd zijn brede landijslobben in zuidelijke richting doorgedrongen, onder meer via de laagvlakte van de Gelderse Vallei. Daarbij zijn stuwwallen voor en langs de lobben gevormd. Na het Saalien zijn de westflanken van de stuwwal bedekt met stuwwalpuin en dekzand. Ten westen van de stuwwal vormde zich een gletscherdal. Gedurende de Weichsel-ijstijd werden dekzandpakketten afgezet en vormden zich dekzandruggen. Beken sneden zich diep in. Het gletscherdal werd opgevuld met veen en klei. Op de dekzandruggen die in het Holoceen omgeven werden door het lager gelegen, verveende kustgebied, werden onder invloed van ontginningen oude bouwlandgronden aangelegd. In de eeuwen die op de Karolingische Tijd volgden, drong de zee steeds verder in zuidelijke richting op. In 1170 brak de zee door de smalle doorgang bij Friesland en werd de Zuiderzee gevormd. Na 1170 drong de Zuiderzee steeds verder in zuidelijke richting op. Het inmiddels aan de randen gevormde veen werd voor een deel weggeslagen of bedekt met klei. Gaandeweg werd de strook tussen kustlijn en dekzandgordel ingepolderd. De eerste bedijking dateert uit de 14e eeuw. Daarna werd de dijk meermalen landinwaarts verplaatst.

Afbeelding 2
Geomorfologische kaart gemeente Putten

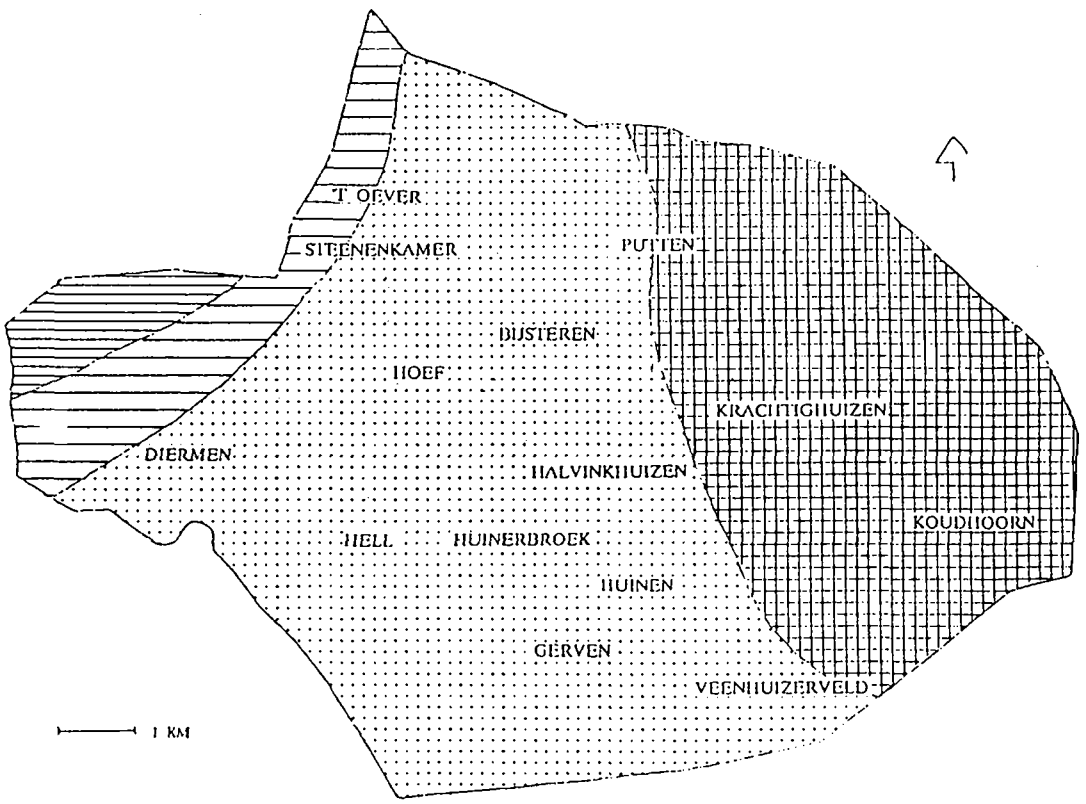

stuwwal met grove en grindhoudende zanden

hoger gelegen dekzandruggen op stuwwalhelling

laag gelegen dekzandruggen op klei en veen

voormalige zeekust met veen en klei

Het grondgebruik in de periode 1850-1940 heeft betrekking op de stuwwal, de stuwwalhelling, de lager gelegen dekzandruggen en de voormalige zeekust. De stuwwal is grotendeels bebost. In deze bossen en vooral ook in de houtwallen om de akkers, kwam veel eiken hakhout voor, dat elke 7-11 jaar gekapt werd voor de schors (eek voor de leerlooierijen) en als brandhout. Bezembinders betrokken uit de bossen het materiaal voor hun produkten. Het bos behoorde tot omstreeks 1885 aan mark- en maalschappen. Ook op de stuwwalhelling werden bospercelen aangelegd. De stuwwalhelling kent een grillig reliëf en daarmee samenhangend wisselend grondgebruik. Akkerbouw en bospercelen waren gelokaliseerd op de dekzandruggen. Men heeft er vooral rogge en boekweit geteeld, en later ook aardappelen. De boekweit- en tabaksteelt zijn kort na de eeuwwisseling vrijwel geheel verdwenen. Tussen Hell, Bijsteren en Huinen bestond tot in de eerste decennia van de 20e eeuw een nat heidegebied, dat toen in ontginning is genomen. De lager gelegen gedeelten in het dekzandgebied en de polders zijn grotendeels in gebruik als grasland. Het veen dat hier gedolven werd (turf) is grotendeels verdwenen.

Als gevolg van het afnemend hoogteverschil van oost naar west in de gemeente Putten en de afwatering in noordwaartse richting van de Gelderse vallei is de afwatering in de gemeente Putten grotendeels op het westen en noorden gericht. De Volenbeek, Veldbeek, Middelbeek, de Vanenburgsebeek en de Schuitenbeek zijn de belangrijkste afwateringskanalen in de gemeente Putten. Hieraan bevonden zich enkele kleine papiermolens. Diverse kavelsloten zijn hierop aangesloten. In de gedeeltelijk onder N.A.P. gelegen Zeepolder Arkemheen is sprake van stroken-, meden- en blokverkaveling. Nadat in het begin van de 18e eeuw de Arkervaart ten behoeve van de scheepvaart via de Zuiderzee naar Nijkerk werd verdiept, werd de Zeepolder Arkemheen in waterstaatkundig opzicht in twee min of meer onafhankelijke gebieden verdeeld: de Nijkerker- en de Putterpolder. Beide polders kregen eind 19e eeuw elk hun Stoomgemaal. Elders is bij de verkaveling een grillig reliëf gevolgd (onregelmatig blokvormige verkaveling).

Putten is ontstaan op de overgang van stuwwal naar dekzandgebied. De Puttense es is op de gradiënt (overgang natte - droge gronden) aangelegd. Elders op de stuwwal zijn eveneens op de gradiënt kleine escomplexen ontstaan bij Koudhoorn en Krachtighuizen. De overige nederzettingen in de gemeente Putten zijn ontstaan in het hoger gelegen dekzandgebied, overwegend verspreid tussen de akkers op de ruggen. Enkele gaan terug tot boerderijen c.a. door particulieren (= leden van het Hamelandse gravengeslacht omstreeks de 9e eeuw) aan kloosters in Duitsland (o.a. te Elten, Paderborn) geschonken, van waaruit de ontginning van de gronden langs de Zuiderzeekust in de Middeleeuwen ter hand is genomen.

3. INFRASTRUCTUUR

De 17e eeuwse handelsroute Harderwijk-Putten-Voorthuizen en de postwegen die over de zandgronden liepen via Harderwijk of Leuvenum naar Zwolle, werden omstreeks 1830 verrijkt met de aanleg van de Zuiderzeestraatweg, die van Amersfoort naar Hattem liep. Er liepen twee postwegen langs of door het dorp Putten. Langs het dorp Putten de postweg Amersfoort-Harderwijk (eveneens hanzeroute) en door het dorp Putten de postweg die via Leuvenum naar Hattem-Zwolle leidde. In 1900 werden de tollen langs deze weg opgeheven. Omstreeks 1860 werd een verharde weg aangelegd die vanaf Nulde via Putten naar Renswoude liep. Het wegenpatroon in de polder is grillig en in de voormalige broeklanden (gelegen op de lagere delen van het dekzandgebied) overwegend rechtlijnig. Het betreft hier zogenaamde hooiwegen die vanuit de polder Arkemheen in een min of meer rechte lijn naar verschillende buurtschappen, mogelijk ook buiten Putten (Stroe, Millingen, Garderen) liepen. Rechtlijnig zijn tevens de bij de verdeling van de markegronden aangelegde wegen in velden en broeklanden. Op de stuwwal volgt het wegenpatroon de gradiënt. Hier is sprake van een min of meer grillig wegenpatroon dat samenhangt met de fysische gesteldheid van het terrein.

In 1863 is de spoorlijn Amersfoort-Hattem geopend, met stopplaatsen te Diermen, Hoogesteeg, Bijsteren, Putten (station) en Volenbeek. Tussen dorp en station Putten heeft een omnibusdienst gereden, evenals naar Nijkerk en Barneveld. In de jaren '20 van deze eeuw zijn busdiensten opgestart op de trajecten Putten-station Putten, Amersfoort-Nunspeet en Ermelo-Barneveld. In de loop van de jaren '20 werd Putten opgenomen in het netwerk van busdiensten van de Veluwsche Auto Dienst (VAD).

Van belangrijke waterwegen is in de gemeente Putten geen sprake. Nabij Nulde aan de Zuiderzee (tot 1932) heeft sinds de 17e eeuw een belangrijke loskade gelegen vanwege het aldaar aangevoerde hout uit het achterland, dat naar Holland werd vervoerd.

In 1908 werd in Putten een gasfabriek in gebruik genomen.

Afbeelding 3
Belangrijkste wegen gemeente Putten omstreeks 1930.

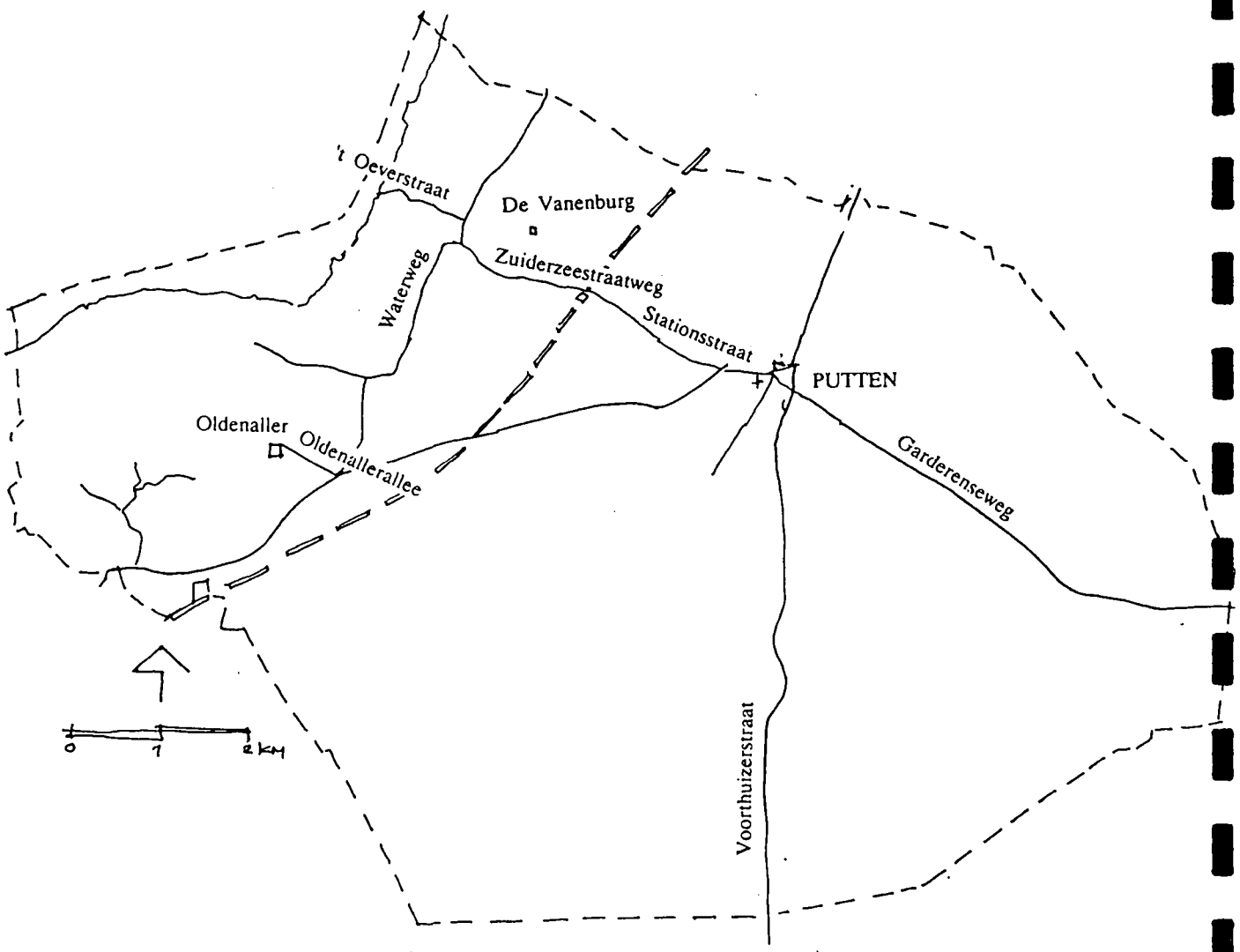

4. NEDERZETTINGSSTRUCTUUR

4.1. Algemeen

Van bewoning in de gemeente Putten is al duizenden jaren sprake, doch een schriftelijke vermelding dateert pas uit de 9e eeuw. De gradiënt (overgang droge- natte gronden) en dekzandruggen waren toen geoccupeerd. In de 15e eeuw werd de opmars van de Zuiderzee gestuit door het aanleggen van een nieuwe dijk, landinwaarts. Vanaf de 17e eeuw werd met name in de buurtschap Diermen op grote schaal tabak verbouwd. Veel kloostergoederen kwamen in bezit van grootgrondbezitters.

4.2. Functionele ontwikkelingen

Periode 1800-1850

Ook na de Franse Tijd zijn veel kloostergoederen in het bezit van grootgrondbezitters gekomen. Doordat veel van deze goederen "aandelen" in de marken hadden, kwamen bij de verdeling van de marken automatisch ook grote delen daarvan in hun bezit. Daarnaast kochten stedelingen de in 1843 door het Rijk aan de gemeente verkochte domeingronden. Landbouw en bosbouw waren de belangrijkste middelen van bestaan. Daarnaast waren er imkers (honingperserij), wevers en papiermakers (papierfabricage bestaande uit twee molens). Op bescheiden schaal nog werd tabak verbouwd.

Periode 1850-1900

De opening van de spoorlijn Amersfoort-Hattem-Zwolle (1865) heeft invloed gehad op het dagelijks leven in de agrarische gemeente Putten. De stapelplaats Nulde verdween en het vervoer van mijnpalen, talhout, bosbessen, eek en andere bosprodukten geschiedde voortaan per spoor. Ook vervulde het station Putten een belangrijke rol in verband met militair vervoer (kamp Milligen). Door de aanleg van de spoorlijn kwam in deze periode het hotel- en pensionwezen op gang en de bouw van tweede woningen in de Putter bossen. De papiermolens zijn inmiddels verdwenen. Van industrialisatie is geen sprake. Gaandeweg de tweede helft van de 19e eeuw werden hotels geopend ten behoeve van het toerisme en werden sanatoria en verpleeghuizen opgericht. Daarnaast vestigden zich veel welgestelde gepensioneerden. Het Huinerbroek, Hoenerbroek, Bijsterensebroek en -veld, Hellenveld en -'broek, Veenhuizerveld werd deels in ontginning genomen; het Huinerveld deels bebost. De tabaksteelt is zo goed als verdwenen.

Periode 1900-1940

De ontginningen in de broeken en de velden werden in de 20e eeuw voortgezet. Het agrarisch karakter van de gemeente Putten werd hierdoor versterkt. De sanatoria/verpleeghuizen en het toeristenwezen zetten vooreerst wat werkgelegenheid betreft enige zoden aan de dijk. Het vertrekoverschot schommelt rond de 30% van de natuurlijke bevolkingsgroei. Het inwonertal groeide gestaan, zonder opmerkelijke uitschieters, tussen 1850 en 1940 (zie afbeelding 4).

Afbeelding 4
Bevolkingsontwikkeling gemeente Putten 1850-1940
(indexcijfers, waarbij in 1850 3.634 inwoners = 100)

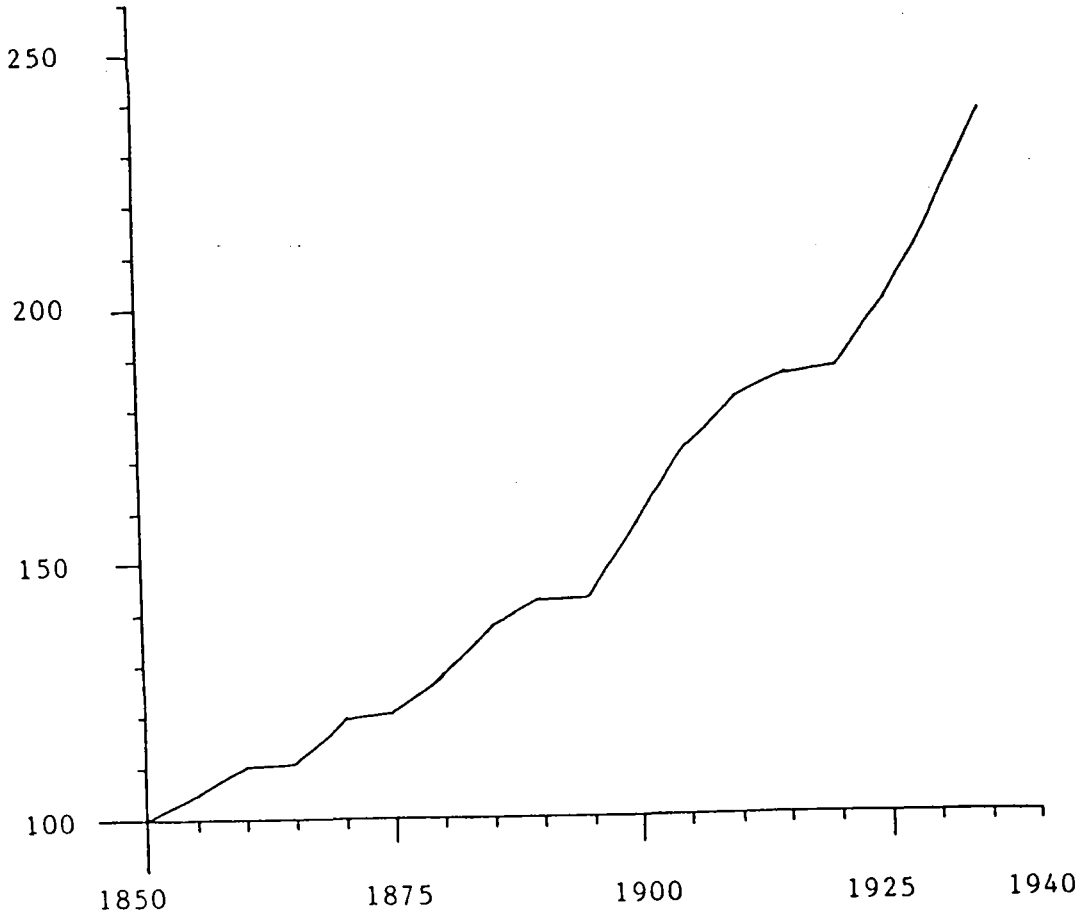

4.3. Stedebouwkundige structuur

Putten heeft eeuwenlang een sterke relatie gehad met het omliggende bos (houtproduktie; stalstrooisel voor het boerenbedrijf). Het bos leverde tevens de grondstof voor de papierindustrie. Hoe belangrijk de houtproduktie werd geacht (mijnbouw), blijkt uit het feit dat in de tweede helft van de vorige eeuw een klinkerweg werd aangelegd tussen het dorp en de oever van de toenmalige Zuiderzee (onderdeel van de weg Renswoude-Nulde). Die oever was ook van belang voor de papierindustrie: lompenaanvoer en afvoer van het eindprodukt (papier).
Aan het eind van de vorige eeuw was de aanwezigheid van zuivere lucht de reden dat tal van sanatoria en verpleeghuizen voor TBC-patiënten werden gesticht, voornamelijk in de omgeving van de Harderwijkerstraat, de Grieteweg en de Driewegenweg.

Putten

De kern Putten lag aanvankelijk enigszins geïsoleerd bezijden de postweg van het westen naar het noorden, tot de komst van de Zuiderzeestraatweg die door het dorp liep (1830), respectievelijk de aanleg van de spoorlijn in 1863. Het dorp begon in de belangstelling te komen als toeristendorp en als vestigingsplaats voor gepensioneerden. Vele oud-kolonialen zochten in Putten een onderkomen.
Rond 1860 bestond de structuur uit de Dorpsstraat en de Verlengde Dorpsstraat, de Papiermakerstraat, de Kelnarijstraat, Poststraat, Molenstraat en Kromstraat en Kerkstraat. De bebouwing langs deze straten bestond uit een mengeling van boerderijen en woonhuizen. Zoals genoemd stimuleerden de nieuwe ontwikkelingen tot dorpsuitbreidingen in noordelijke en oostelijk richting (Parklaan, Korenlaan, Van Eeghenlaan, Grieteweg, Driewegenweg, Postweg en Garderenseweg). Ook de middenstand deelde in de groei: ze concentreerde zich voornamelijk in de Dorpsstraat.
Opmerkelijk is dat de Stationsstraat niet zoals in vele andere kernen een belangrijke en dichte villabebouwing kreeg. In Putten concentreerde de bebouwing zich rond de bestaande kern. Lintbebouwing ontstond langs de Nijkerkerstraat, Stationsstraat, Harderwijkerstraat, Telgterweg, Garderenseweg, Voorthuizerstraat en Halvinkhuizerweg. Na de Eerste Wereldoorlog werden aan nieuw aangelegde wegen ten oosten van het dorp woningen gebouwd, o.a. aan de Schoolstraat.

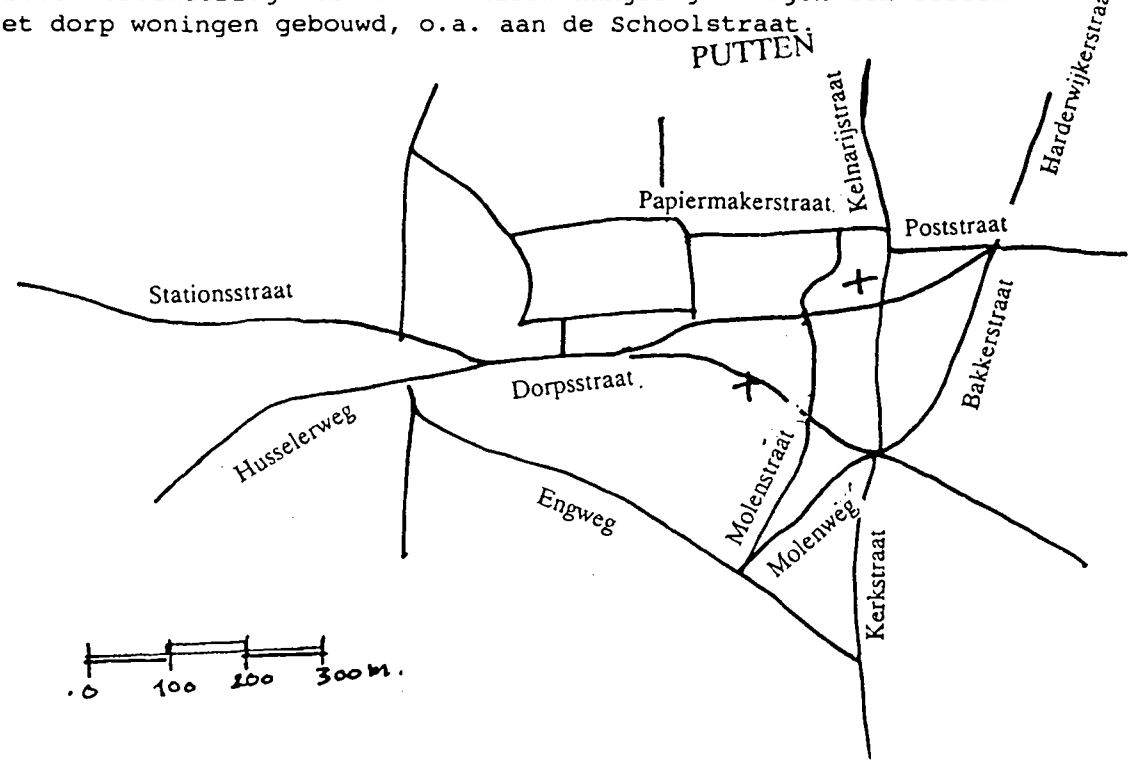

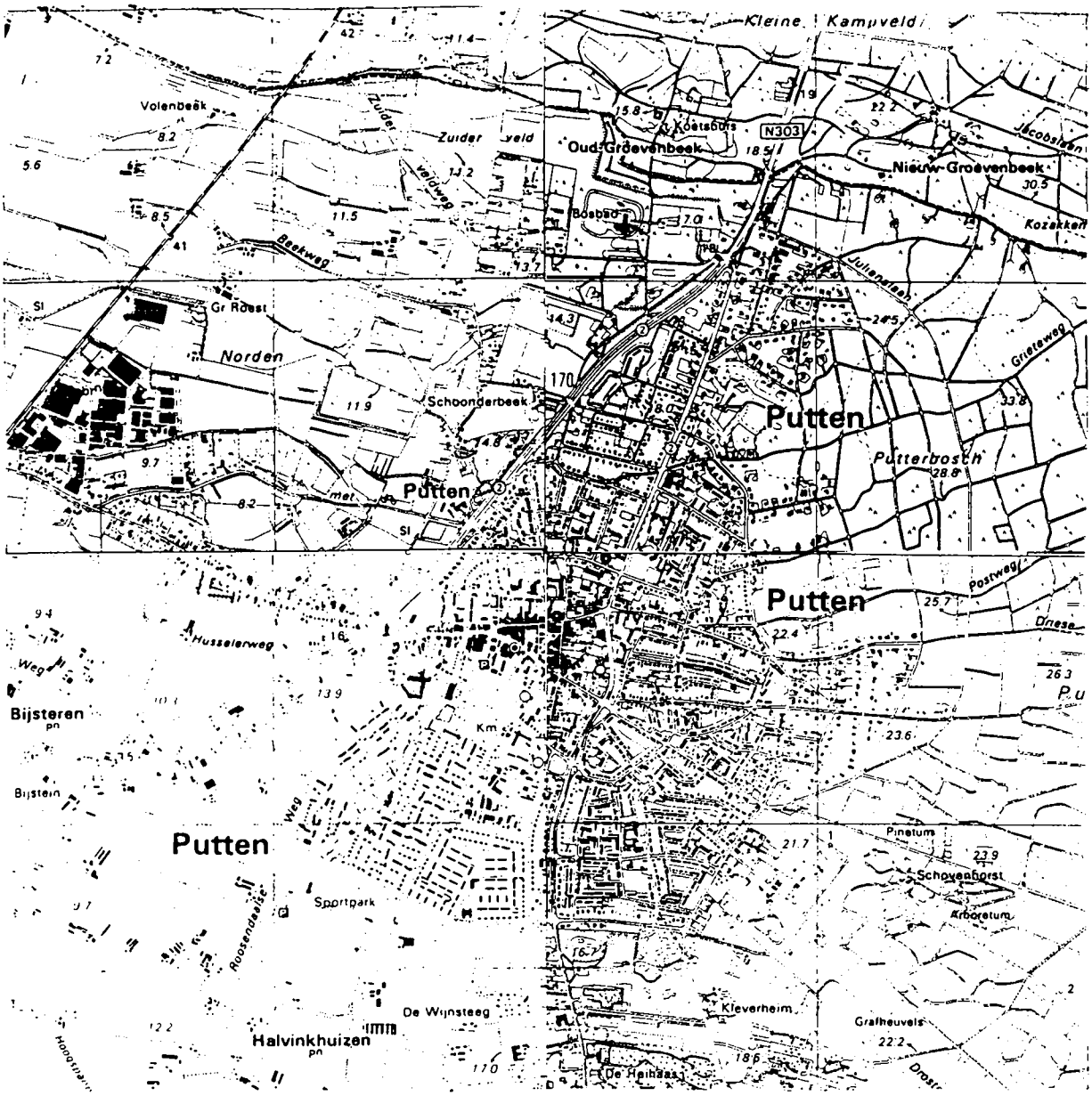

Verspreide bebouwing

De oostelijke helft van de gemeente Putten is bijna geheel bebost met overwegend naaldhout. Het Putter- en Sprielderbos maken deel uit van een omvangrijk bosgebied.

Ten zuiden en ten westen van het dorp liggen in een straal van drie à vier kilometer vele kleine agrarische bedrijven, gedeeltelijk op pas in de vorige eeuw ontgonnnen heidevelden.

Enkele kleine landgoederen uitgezonderd, kenmerkt dit gebied zich door een vrij dichte bezetting van over het gehele gebied verspreide bedrijfsgebouwen.

Hier en daar zijn met name in de ontginningsgebieden concentraties van bebouwing te zien. Krachtighuizen is hiervan een voorbeeld. In het westen en zuidwesten van de gemeente liggen zeer goede en oude landbouwgronden. Mede door grootgrondbezit kenmerkt dit gebied zich door een parkachtig landschap met de landgoederen Oldenaller en Vanenburg. Het meest noordwestelijk deel bestaat uit een weinig bebouwd polderlandschap.

4.4. Ontwikkelingen na 1940

De kern Putten heeft na 1940 aan de noordoost- en zuidzijde planmatige uitbreidingen gekregen. Het gebied ten noordwesten van de oude rijksweg is inmidddels voor een deel bebouwd.
Bij de aanleg van de A28 (Amersfoort-Zwolle) werden de stranden aangelegd aan de kunst van het Nuldernauw.

4.5. Karakterisering geïnventariseerde bebouwing

Wonen

Bebouwing uit het laatste kwart van de 19e en het eerste kwart van de 20e eeuw bevindt zich vooral in de straten rond het Kerkplein, te weten Dorpsstraat, Papiermakersstraat, Weverstraat, Poststraat, Achterstraat en Verlengde Dorpsstraat. Aan de Stationsstraat komt bebouwing voor waarvan de datering varieert van rond 1900 (bijvoorbeeld het gebouw De Herikon, met Chalêtstijl-invloeden) tot in de jaren dertig. Ten oosten van de Voorthuizerstraat komt verspreid enige bebouwing uit de eerste helft van deze eeuw voor, wat ook het geval is aan de Harderwijkerstraat. Aan de Van Eeghenlaan, Nieuwe Laaklaan en De Laak staan enkele houten huisjes uit de eerste dertig jaar van deze eeuw, die oorspronkelijk gebouwd zijn als vakantiewoning. Het houten huis met de toepasselijke naam 't Holthuus is het grootste in deze categorie. Aan het begin van de Nijkerkerstraat staan enkele grote herenhuizen. De voormalige burgemeesterswoning aan de Spoorstraat verkeert helaas in vervallen staat. Kleine dubbele woninkjes zijn te vinden aan de Van Damstraat. Verspreid over de gemeente komen enkele landgoederen voor, waarvan het hoofdgebouw van voor 1850 (Oldenaller), van rond 1817 (Vanenburg) of van 1880 (Groot Spriel) dateert. Bijgebouwen dateren soms uit dezelfde periode; soms zijn ze jonger dan het hoofdgebouw. Hierdoor kent bijvoorbeeld Oldenaller toch bebouwing uit de periode 1850-1940, o.a. een houten duiventil uit ca. 1850. Bij het landgoed Schovenhorst horen, behalve het hoofdgebouw, een gebouw in Chalêtstijl, een arboretum en een pinetum. Als laatste landgoed dient Bijstein, met hoofdgebouw en bijbehorend koetshuis, genoemd te worden.

Werken

De boerderijen in Putten behoren tot het hallehuistype. Hierin zijn in deze gemeente twee vormen te onderscheiden, namelijk het type met voordeur in de voorgevel en het type met voordeur in de zijgevel en meestal een symmetrische gevelindeling. Dit laatste type is vaak, maar niet altijd, jonger. Meestal bezitten deze boerderijen een bewerkte of geschulpte daklijst. Diverse boerderijen dateren vermoedelijk van voor 1850, dit is dikwijls het geval bij boerderijen, behorende bij een landgoed. Omdat hier nog geen goed overzicht van was, zijn deze volledigheidshalve ook geïnventariseerd. Op de erven zijn regelmatig bakhuizen en vier- of vijfroedige hooibergen aan te treffen. Niet altijd op het erf zelf te vinden zijn de in Putten nog veel voorkomende schaapskooien. Tabaksschuren zijn er nog maar enkele. Zeer kleine keuterijtjes staan aan de Veenhuizerveldweg (een vroege ontginning van voormalige domeingronden) en de Huinerenkweg.
De boerderijen in de Arkemheense polder of aan de rand hiervan liggen soms op een verhoging in het terrein. De bij landgoederen horende boerderijen liggen voornamelijk aan de rand van of in het dekzand-

gebied. Hell en Gerven zijn de gebieden met de meest uitgesproken reliëfverschillen. In dit landschappelijk zeer afwisselende gebied met houtwallen en hoge akkers staan de boerderijen zeer verspreid. Dikwijls liggen ze verscholen. Een bijzondere ligging heeft boerderij Ridder, achter de Ridderwal. Deze wal had vermoedelijk een veekerende functie. In het natte-heidegebied in het zuiden van de gemeente staan slechts enkele boerderijen, evenals in het grote bosgebied in het oosten.
Met de agrarische bedrijvigheid hangt de aanwezigheid samen van het voormalige coöperatiegebouw. Dit bevindt zich aan de Achterstraat.
Winkel-woonhuizen zijn met name te vinden aan de Dorpsstraat. Het pand Dorpsstraat 38 bezit elementen van de Amsterdamse School. Opvallend is de uitbundige Neorenaissance die is toegepast aan het pand Dorpsstraat 13. Ook in het buitengebied staan enkele winkel-woonhuizen, waarvan het pand Voorthuizerstraat 202 beide functies nog continueert.
Restauratieve functies zijn vertegenwoordigd door De Oude Deel aan de Stationsstraat en café De Halve Maan aan de Harderwijkerstraat.
Windmolen 't Hert aan de Halvinkhuizerweg dateert uit 1899. Slechts enig muurwerk, waarin lavablokken zijn verwerkt, resteert van de papiermolen (daterend van voor 1850) aan de Engersteeg. In Putten is de eekschillerij van belang geweest. Niet zeker is of de schuren aan de Molenstraat en de Garderenseweg gebouwd zijn ten behoeve van deze bedrijvigheid. Het complex van het niet meer functionele stoomgemaal uit 1886 bestaat uit een machinistenwoning, ketelhuis met schoorsteen en machinehuis. In dit laatste gebouw bevindt zich een eencilinder stoommachine met stoomschuif, gebouwd in 1885 door Sepp & Co te Enschede. Het water werd verplaatst via een deels gietijzeren scheprad met houten schoepen, dat door deze machine werd aangedreven. Aan de Stationsstraat bevindt zich nog een melkfabriekje.

Infrastructuur
Het NS-station dateert uit 1930 en heeft een gekleurd tegeltableau met opschrift Putten. Dit station werd gesticht als voorbeeld van een station in landelijke stijl (het oude station, dat nog in goede staat verkeerde, werd speciaal daarvoor afgebroken). Tolhuisjes staan aan de 't Oeverstraat en aan de Voorthuizerstraat. Aan de Voordijk ligt over de Schuitenbeek een gepleisterde brug uit ca. 1930 met ijzeren brugleuningen. Een voorbeeld van een transformatorhuisje uit de jaren twintig staat aan de Stationsstraat.

Maatschappelijke voorzieningen
De R.K kerk aan de Brinkstraat, met aangebouwde pastorie, dateert uit 1939. De bijbehorende, zeer kleine begraafplaats ligt even verderop aan dezelfde straat. De Gereformeerde kerk aan de Achterstraat heeft een recenter dwarsschip. Basisschool Schovenhorst dateert uit het eerste kwart van de 20e eeuw. Het CNV vakantie- en conferentiecentrum is nogal gewijzigd. Aan het begin van de oprijlaan staan twee gemetselde kolommen uit de jaren twintig. In het buitengebied staat aan de Huinerschoolweg een verenigingsgebouw uit ca. 1930. Nabij de kerk, aan de Dorpsstraat, staat een herdenkingsmonument uit 1889, geplaatst ter herdenking van het 40-jarig regeringsjubileum van koning Willem III, bestaande uit een smeedijzeren hekwerk rond een eikenboom, de zogenaamde Koningseik. Ernaast staat een pomp met houten kast en ijzeren zwengels en kranen.

Kaart 1

TYPOLOGIE UITBREIDINGEN GEMEENTE PUTTEN 1850-1940

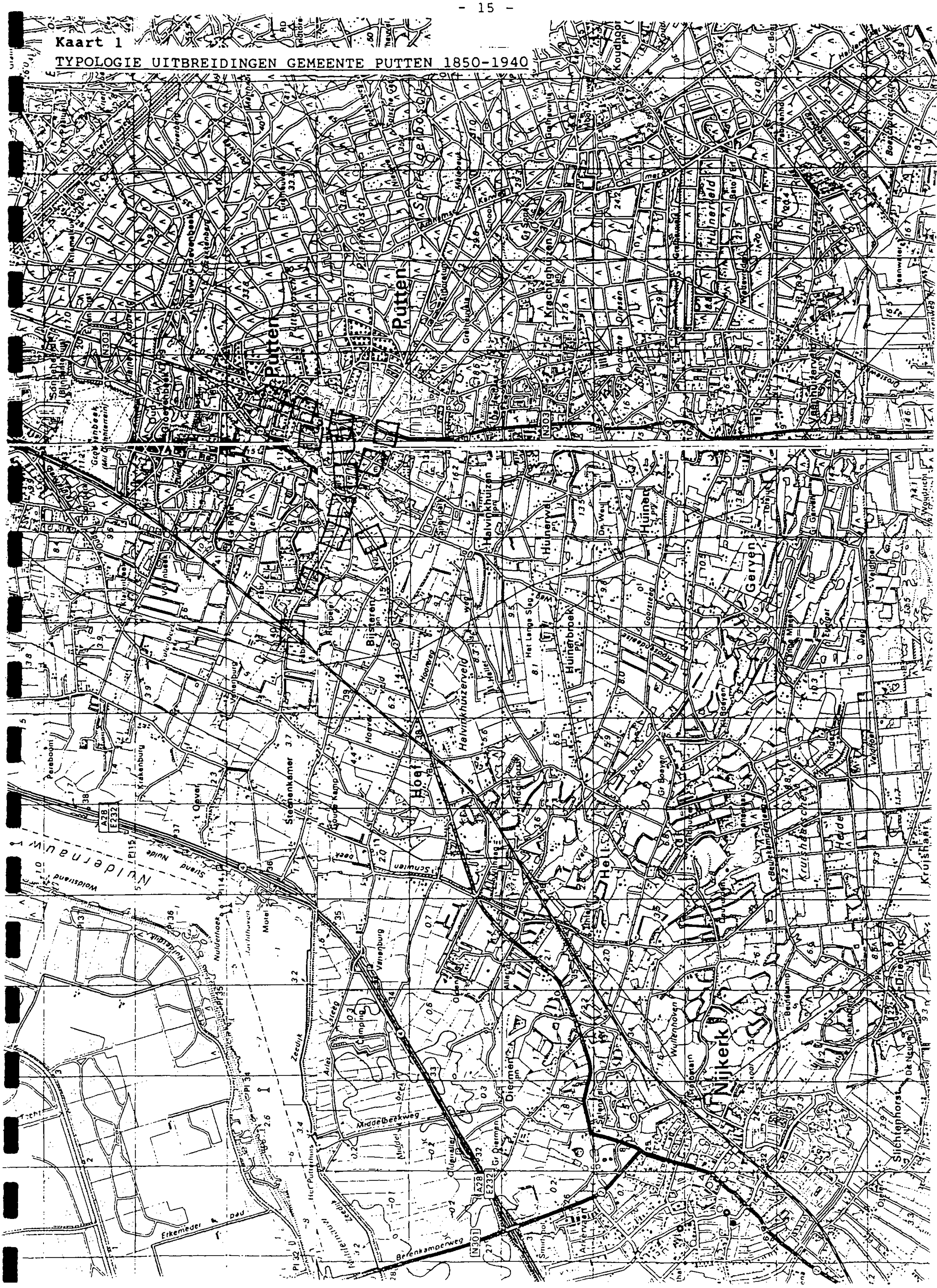

4.6. Typologie uitbreidingen gemeente Putten 1850-1940

Toelichting bij kaart 1

Type aanduiding	Type-omschrijving	Bijzondere gebieden

Andere aanduidingen

- Lineaire ontwikkelingen

- functie: gemengd of wonen
- niet-planmatige en planmatige ontwikkelingen

4.7. Bijzondere gebieden

De term bijzonder gebied wordt gehanteerd voor gebieden die zijn gebouwd of aangelegd in de periode 1850-1940. Bij de beoordeling is de criterialijst (zie blad 18) gehanteerd volgens de zgn. "MIP-handleiding". Hierbij zijn grotere samenhangende (stede-)bouwkundige structuren bekeken. Bij de bouwkundige inventarisaties zijn samenhangende bouwkundige complexen aangegeven.
Dat in de gemeente geen of weinig bijzondere gebieden voorkomen, zegt niets over de schoonheid of opbouw van de gemeente.

Bijzondere gebieden gebouwd of aangelegd in de periode 1850-1940 komen in de gemeente Putten niet voor.

Karakteristieke gebieden

Structuren van bouwkunst en stedebouw van vóór 1850 en na 1940 die een bijzondere kwaliteit hebben worden aangeduid met de kwalificatie "karakteristieke gebieden". Het betreft gebieden waarvan de hoofdelementen dateren van voor 1850 of na 1940, die ook daarna herkenbaar zijn gebleven.

CRITERIA VOOR DE AANDUIDING BIJZONDERE GEBIEDEN

I. **Intrinsieke stedebouwkundige kwaliteit, zoals:**
   1. kwaliteit van het ruimtelijk concept;
   2. betekenis vanwege de verkaveling/inrichting/voorzieningen;
   3. betekenis vanwege architectonische/architectuurhistorische kwaliteit;
   4. betekenis vanwege specifieke vorm voor specifieke functionele ontwikkelingen (b.v. havengebied, city-ontwikkeling, sportpark)

II. **Bijzondere historische betekenis, zoals:**
   1. structuur, bestemming of verschijningsvorm, verbonden met en duidelijk uitdrukking gevend aan een specifieke politieke, culturele, geestelijke, sociale, economische of algemeen historische ontwikkeling;
   2. betekenis voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedebouwkundig denken;
   3. betekenis vanwege de innovatieve waarde of pioniersfunctie (type, motief, datering)

III. **Stedebouwkundige betekenis in ruimere omgeving, zoals:**
   1. betekenis als onderdeel van een groter geheel
   2. betekenis vanwege ruimtelijke relaties met de omgeving;
   3. betekenis vanwege markering van het stadsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel

IV. **Gaafheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)**

V. **Zeldzaamheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)**

GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN/BIBLIOTHEKEN/KAARTMATERIAAL EN LITERATUUR

Archieven en bibliotheken

* Rijks Archief in Gelderland
* Katholieke Universiteit Nijmegen, Faculteit der Beleidswetenschappen
* Bibliotheken Provincie Gelderland
* Stichting Arnhemse Openbare en Gelderse Wetenschappelijke Bibliotheek

Afbeeldingen

*	Afbeelding 1	Gemeente Putten in 1867
*	Afbeelding 2	Geomorfologische kaart gemeente Putten
*	Afbeelding 3	Belangrijkste wegen gemeente Putten omstreeks 1930
*	Afbeelding 4	Bevolkingsontwikkeling gemeente Putten 1850-1940
*	Kaart 1	Typologie uitbreidingen gemeente Putten 1850-1940

Kaartmateriaal

* Bodemkaart 1/50.000, 1970
* Topografische kaart 1/25.000 en 1/50.000, diverse jaargangen
* Kaartenboek van Gelderland, 1843
* J. Kuijper, Gemeente-atlas van Gelderland 1868, Leeuwarden, 1970

Literatuur

* Dooren, F. van, *Landschappen van Nijkerk-Arkemheen*, Nijkerk, 1986

* Friso, K., *Een historische zwerftocht door het landschap van Putten*, Barneveld, 1979

* *Jaarboek Puttens Historisch Genootschap*, Putten, 1991

* Keemink, J.W., *Putten in de (goede?) oude tijd 1795-1920*, Putten, 1980

* Rijkslandbouwconsulentschap voor de Veluwe, *De landbouw in de gemeente Putten*, 1955

* Stichting Regiocontact Vecht Veluwe IJsselstreek, *Putten, in: Regiocontact 1985*

Oosterbeek, 1993
Stichting MIP-Gelderland
Oranjeweg 60
6861 BL OOSTERBEEK
tel. 085 - 336 326